

УДК: 373.5.016:82

МЕДІАДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ціко І. Г.

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна,
Слов'янськ

У статті зосереджено увагу на теоретичному обґрунтуванні методичних прийомів, які застосовуються вчителем-практиком для створення медіаконтенту в якості аудіовізуального супроводу навчальної теми з літератури, а також доводиться його ефективність за результатами експериментального навчання. У розрізі проблеми формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів в процесі вивчення зарубіжної літератури на основі авторитетних науково-методичних джерел і огляду практичних методичних знахідок визначається зміст та характер використання етнокультурного фону й шрифто-стилізованого маркування тексту як технологічного інструментарію для створення навчальної наочності. Відпрацьовані теоретичні положення були апробовані під час експерименту, що дозволило зафіксувати готовність учнів-підлітків до позитивного емоційно-ціннісного сприймання інокультурного літературного світу. Зроблені висновки дають підстави для широкого застосування основних наукових положень дослідження в практичній діяльності учителя-словесника під час викладання шкільного курсу зарубіжної літератури.

Ключові слова: етнокультурна компетентність, учень-читач, інокультурний твір, медіаконтент, технологічний прийом, стилізація.

Ціко И. Г. Медиадидактический аспект формирования этнокультурной компетентности учащихся 5-7 классов в процессе изучения зарубежной

литературы / Донецкий областной институт последипломного педагогического образования, Украина, Славянск

В статье сосредоточено внимание на теоретическом обосновании методических приемов, которые могут быть использованы учителем-практиком для создания медиаконтента в качестве аудиовизуального сопровождения изучаемого материала по литературе, а также доказывается его эффективность в результате экспериментального обучения. В контексте проблемы формирования этнокультурной компетентности учащихся 5-7 классов в процессе изучения зарубежной литературы на основе авторитетных научно-методических источников и практических методических находок определяется содержание и характер использования этнокультурного фона и шрифтов-стилизованного маркировки текста как технологического инструментария для создания учебной наглядности. Отработанные теоретические положения были апробированы в ходе эксперимента, что позволило зафиксировать готовность учеников-подростков к положительному эмоционально-ценностному восприятию инокультурного литературного мира. Сделанные выводы предполагают возможность использования основных научных положений исследования в практической деятельности учителя-словесника в процессе преподавании школьного курса зарубежной литературы.

Ключевые слова: этнокультурная компетентность, ученик-читатель, инокультурное произведение, медиаконтент, технологический прием, стилизация.

Tsiko I. G. The Mediadidactic Aspect of Forming Ethnocultural Competence of a 5-7th Form Pupils in the Process of Studying World Literature / Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ukraine, Slavyansk

In the article the theoretical grounds of the methodic teaching which can be used by a teacher of Literature for making mediacomponent are observed. The mediacomponent is examined as an audiovisual maintenance for studying Literature. As a result of the experiment the effectiveness of such method has been proved. In the context of the problem of forming ethnocultural competence with a 5-7th form pupils

in the process of studying World Literature and also as a result of the authorized scientific and methodic sources and practical methodic techniques the content and the characteristics of using ethnocultural background and a type-stylized marking of the text as a technological instrument for making visual training methods have been determined. The monitored theoretical statements have been approved in the course of the experiment. So as a result of it a 5-7th form pupils' preparedness for positive emotional and axiological appreciation of another cultural literary world was fixed. The conclusions which have been made give an opportunity to use the basic scientific statements of the research in a World Literature teacher's practical work.

Key words: ethnocultural competence, pupil-reader, a work of a different culture, mediacomponent, a methodic technique, a stylized work

Вступ. Помітний поступ суспільного мислення української громадськості останніми роками визначає вектори свого подальшого історичного розвитку, серед яких важлива роль приділяється процесам поглиблення демократизації українського народу, відновлення національно-культурної свідомості, розвиток рівноправних взаємовідносин між представниками різних етносів і національних культур, що проживають як на території нашої країни, так і за її межами. Не випадково, що в такій ситуації значно зростає громадянська й професійна відповідальність учителя-словесника, педагогічне покликання якого – віднаходити шлях до серця і душі кожної дитини й розвивати творче й критичне мислення, плекати національно-патріотичні почуття та прищеплювати толерантне ставлення до інших народів світу засобами літературної освіти.

Огляд праць у царині вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної та науково-методичної думки останнього десятиліття дає підстави стверджувати про необхідність реалізації на практиці положень етнокультурної освіти (І. Бех, О. Вертій, Н. Волошина, Г. Гогіберідзе, О. Ісаєва, Ж. Клименко, В. Куєвда, Г. Лозко, Н. Миропольська, Л. Мірошніченко, О. Семеног, Т. Поштарьова, М. Черкезова та ін).

Особливо чуттєвою до зовнішніх суспільних процесів людина стає у підлітковому віці. Це той період життя, коли інтереси і пізнання дитини частіше виходять за межі родинного кола й концентруються на сприйнятті зовнішнього світу й пошуку свого місця у ньому, закладаються моделі поведінки у суспільстві, характер взаємин зі співвітчизниками чи представниками інших етносів і народів.

Власне, такі завдання мають вирішуватися в процесі вивчення творів світової класики через формування в учнів 5-7 класів **етнокультурної компетентності** як *системи знань про менталітет, духовний світ, культуру, взаємини різних етнічних груп і національностей та ін., відображених в літературному творі, уміння й навички опрацьовувати текст з урахуванням вияву в ньому морально-етичних і естетичних поглядів героїв як представників різних національних культур та світоглядів, здатність співпереживати, приймати рішення в обговоренні міжнаціональних і міжетнічних подій, проблем, змальованих у творі з позиції читача як представника рідної (української) культури.*

Вперше принцип країнознавчого і етнокультурного підходу до вивчення зарубіжної літератури був запропонований науковцями-методистами Лісовським А. М., Пультером С. О. і Сафарян С. І. у посібнику для вчителів «Вивчення зарубіжної літератури у 5-6 класах» [1, с. 8-9]. У працях провідного українського вченого-методиста Л. Мірошніченко були обґрунтовані методичні принципи етнокультурності, країнознавства, толерантності й нерепресивної свідомості [2, с. 94], які надалі визначили специфіку викладання шкільного курсу зарубіжної літератури й вектори науково-методичних і практичних пошуків багатьох учених і вчителів-новаторів.

Науковець-методист О. Ісаєва, формулюючи основні парадигми шкільної літературної освіти, підкреслила значення організації «діалогу з представникам інших національних традицій», що сприятиме «з одного боку, виявленню самоідентичності українського учня-читача, а, з іншого боку, формуванню відчуття полікультурності юної особистості» [3, с. 89-90].

Пошуки вченого-методиста Ж. Клименко зосереджені на питаннях вивчення творів зарубіжної літератури як перекладних текстів крізь призму української культури та взаємозв'язків з рідною літературою [4]. Власне, Ж. Клименко були визначені зміст і складники поняття «етнокультурна компетентність», яка формується в учнів української школи під час вивчення творів світового красного письменства, а також запропоновані прийоми роботи вчителя і види навчальної діяльності школярів, спрямовані на осмислення інокультурної природи літературного твору [5, с. 149].

Отже, протягом двох десятиліть успішного існування шкільного курсу зарубіжної літератури сформувалася потужна методологічна основа вивчення учнем словесної творчості в її національно-культурній, полікультурній та загальнокультурній складових.

Проте більшість науковців останнім часом занепокоєна помітним спадом читацької культури сучасного школяра. І це не випадково: для підростаючого покоління незалежно від віку й регіону проживання з'явилася альтернатива – необмежений мобільний зв'язок та інтернет-простір. Учні настільки перенасичений інформацією, що їх важко буває чим здивувати.

Отже, новочасні розвідки в галузі педагогічних і науково-методичних вчень мають бути також зорієнтовані на попередження й подолання негативних наслідків нерегульованого впливу сучасних інформаційно-технічних ресурсів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є спроба теоретичного обґрунтування методичних прийомів, що можуть бути застосовані вчителем-практиком для створення медіаконтенту в якості аудіовізуального супроводу під час формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів у процесі вивчення творів зарубіжної літератури, а також вивчення ефективності й дидактичної доцільності такого унаочнення на основі висновків експериментального навчання.

Виклад основного матеріалу статті. У дискурсі медіадидактичних основ навчання в середніх навчальних закладах для нас ключового значення набули науково-педагогічні висновки ряду вітчизняних та зарубіжних вчених,

відображених у працях Г. Аствацатурова, А. Богосвятської, В. Волинського, А. Гіна, С. Жили, В. Іванова, О. Ісаєвої, О. Красовського, О. Онкович, Ю. Усова, О. Федорова, М. Хілько, О. Чорноус, Т. Якушиної та ін. Ефективність сучасної наочності, створеної вчителем-предметником з метою представлення національно-культурного розмаїття літературного світу, можлива за рахунок достатнього рівня володіння педагогом комп'ютерними навичками, креативністю й перспективністю новочасного дидактичного мислення й реалізується завдяки використанню технічних програмних засобів (графічні, аудіо- та відео редактори, програми 3D-моделювання, середовище web 2.0, тощо) через технологічні прийоми *етнокультурного фону* і *шрифто-стилізованого маркування тексту*.

Зауважимо, що такі прийоми не є самодостатніми дидактичними одиницями, а лише інструментарієм («технологічним інструментарієм» – *термін Г. Аствацатурова* [6, с. 94]), яким учитель послуговується задля увиразнення навчального матеріалу й емоційно-інформаційного впливу на зорову та слухову рецепції підлітків у процесі створення й використання сучасного освітнього медіаконтенту.

Так, прийом *етнокультурного фону* – дозволяє шляхом лінійного та нелінійного способу подачі представляти комплексну інформацію етнокультурного змісту, яка може складатися з таких статистичних і динамічних об'єктів: 1) *графічних зображень*: національної символіки й декору, елементів інтер'єру, пейзажу, народного костюму, географічної карти та ін.; 2) *аудіоконтенту*: національної народної, класичної чи сучасної музики / пісні, запису національної мови, декламації літературного твору мовою оригіналу або його пісенної інтерпретації тощо; 3) *відеоконтенту*: фільму-панорами світу природи, традицій і звичаїв, фрагментів з документальних та художніх фільмів, які репрезентують історичне / сучасне світське / релігійне життя іншого народу, національно-культурні пам'ятки мистецтва, дають глядачам уявлення про моделі поведінки й закони соціуму та ін.; 4) *текстової інформації* (створеної за допомогою прийому шрифто-стилізованого маркування): географічні

найменування, імена видатних діячів національної культури й літератури, назви художніх творів, лінгвокультурний матеріал (слова, вислови, які відтворюють національну специфіку) мовою оригіналу й / або в перекладі. Зауважимо, що етнокультурний поліінформаційний віртуальний простір, скомпонований учителем наперед і відтворений на уроці, є лише тлом для ефективної реалізації окремих етапів роботи та різних видів діяльності на уроці літератури.

Окремі позиції щодо використання названого прийому в створенні сучасної наочності відображені в діяльності учителя-методиста ЗОШ № 3 м. Барвінкове (Харківська обл.) С. Гарної, яка на персональному інтернет-сайті «Словосвіт» для учнів та колег-словесників пропонує інтерактивні плакати, розроблені на основі освітньої системи Glogster EDU [7]. Медіаконтент подібного гатунку дозволяє охопити процес пізнання учнем-підлітком етнокультурного розмаїття світу та в індивідуально визначеній послідовності засвоювати й використовувати навчальну інформацію: чи то спочатку увага буде сфокусована на зорове сприймання фону, графічних зображень з різним ступенем національно-культурної виразності (національний костюм, посилання на репродукції творів живопису, за мотивами творів світової класики, виконаних митцями різних часів і національних культур), або учень відразу захоче прослухати етнічну музику й емоційно налаштуватися на сприймання інокультури, активізуючи слухову рецепцію тощо (див., напр.: «Давньогрецькі міфи. Інтерактивний плакат»).

Учитель-методист ЗОШ № 20 м. Мукачева (Закарпатська обл.) А. Химинець на персональному інтернет-сайті «Світ літератури» [8] до вивчення творів різних національних літератур пропонує низку мультимедійних презентацій, опорних схем-конспектів, таблиць з текстовою інформацією, вдало візуалізуючи її в заголовках «національним» шрифтом (термін Г. Клікушина [9, с. 7] – І. Ц.). («Міф про Прометея. Таблиці», «В.Скотт. «Айвенго». Ключові епізоди. Презентація» тощо) та обрамляючи поле національним орнаментом. Те, що радянський вчений-мистецтвознавець Г. Клікушин вкладав у поняття «національний шрифт», у сучасних

дослідженнях з питань культурології, видавничої справи, графічного дизайну, кіномистецтвознавства частіш визначається як *стилізація*. Під стилізацією російський науковець В. Чудінов розуміє надання знакам певної писемності окремих рис іншої – «Це досягається за рахунок зміни товщини ліній, нахилу, розміру, додавання орнаментальних хвостів і т. ін. [...]». Стилiзація – це зовнішнє оформлення шрифту, його зближення з якимось іншим шрифтом у деталях» [10]. Тобто, це текст-зображення, який одночасно поєднує візуальну інформацію й про чужу (форма літер), і про рідну культуру (зміст мовою, якою володіє учень). Це, в свою чергу, дало нам підстави говорити про доцільність використання вчителем-практиком технологічного прийому **шрифто-стилізованого маркування тексту** в створенні наочного дидактичного матеріалу.

На сьогоднішній день розроблено низку шрифтів такого ґатунку для роботи у текстовому й графічному редакторі на основі латинського й кириличного алфавітів, що імітують *історичне і сучасне письмо різних народів*: американського («Westerland»), арабського («FK Aladdin»), грецького («KB Airstrip»), індійського («DS Izmir»), єврейського («DS Sholom»), китайського («Keetano Katakana»), російського («DS Yermak_D»), сербського («Srpska knjiga»), українського («Veles»), японського («Tokio») тощо. Окрім того, в такій текстовій інформації ми «прочитаємо» *історико-культурні епохи й стилі*: готику («Arthur Gothic»), бароко («Ukrainian Barokko») та ін.; *почерк відомих письменників* – Т. Шевченка («Kobzar KS»), О. Пушкіна («Pushkin»), М. Гоголя («Gogol»), Я. Купали («Piasniar»), Ф. Кафки («Franz Kafka»); і т. ін. (рис. 1).

Рис. 1. Приклади застосування технологічного прийому шрифто-стилізованого маркування тексту в назві літературного твору. Використані шрифти (зліва – направо): «Keetano Katakana», «Gogol»

Зауважимо, що створення будь-якого «національного» декоративного шрифту, а тим паче ексклюзивного (наприклад, на замовлення відомого

видавництва, поліграфічної фірми, рекламного агентства), справа складна й відповідальна для художника: мають бути збережені кращі традиції національного письма, орнаменталістики й колориту. Сучасні вітчизняні дизайнери-графіки (Б. Гдаль, І. Гладких, Г. Заречнюк, О. Поспелов, Д. Ростворцев, Л. Турецький, В. Харік, А. Шевченко та ін.) успішно продовжують справу відомих майстрів української видавничої справи Г. Нарбута, В. Якутовича та ін.

Учитель та учні, створюючи електронний навчальний продукт, можуть цей прийом використати для відтворення назви або уривку тексту літературного твору мовою оригіналу чи в перекладі, увиразненого етнокультурними компонентами, процитувати письменника, виділити тему заняття, епіграф, національний образ тощо. Застосування технологічного прийому шрифто-стилізованого маркування тексту під час створення наочності для занять з вивчення літературних творів зарубіжних письменників є вдалим і дієвим особливо на етапі передчитання, коли вчитель-словесник має створити додатне підґрунтя для сприймання школярами інокультурного середовища на основі зорової рецепції.

Окрім використання власноруч створеного дидактичного матеріалу, не менш доцільними будуть презентації медіапродуктів, створених професійними графіками. Мова про високоякісні різномовні видання літературних творів, афіші театральних і кіно постановок, обкладинки DVD-дисків, скриншоти кадрів з назвою (титрами) фільму, буктрейлеру тощо.

Так, в експериментальних класах під час вивчення арабської народної казки про Синдбада-мореплавця ми демонстрували п'ятикласникам україномовне видання збірки «Тисяча і одна ніч» (Тернопіль: Богдан, 2011 р.), фокусуючи увагу на обкладинці та зворотному боці титульного аркуша (у назві редактори використали стилізований шрифт «DS Arabic») (рис. 2) з подальшим **обговоренням** на фоні етнічної музики:

- *Перед вами книга з перекладом українською найвідоміших у світі арабських народних казок «Тисяча і одна ніч». Чи доводилось вам*

раніше їх читати або бачити на їх основі художні фільми, театральні вистави?

- Зверніть увагу на саму обкладинку, часто її ще називають «обличчям» книги. Яка інформація на ній відтворена?
- Спробуйте за національним орнаментом (фігурами, кольорами) скласти своє враження про народи, які їх створювали протягом багатьох століть.
- Чи легко читається назва? Як ви думаєте, чому текст написаний незвичними на вигляд літерами?
- Спробуйте коротко описати, яке вони у вас викликають враження. Хай вам у цьому допоможе почута мелодія.
- На цій сторінці (зворотний бік титульного аркуша) вказані назви книг, з яких було зроблено переклад. Зможете їх прочитати? Чому?
- Чи відрізняються ці надписи з тим, що ми бачимо у назві на обкладинці?

Перекладено за виданнями:

ألف ليلة وليلة: ذات الحوارات العجيبة والقصص المطربة العجيبة ليالها غرام في غرام
وتفاصيل حب وعشق وهيام وحكايات ونوادر فكاهية ولطائف وطرائف أدبية بالصور المدهشة البديعة
من أبرع ما كان ومناظر اعجوبة من عجائب الزمان. مكتبة ومطبعة محمد علي صبيح وأولاده بميدان
الأزهر بمصر. 4 مجلدات. بدون التأريخ.
ألف ليلة وليلة: راجعه سعيد جودة السحار. 8 مجلدات. مكتبة مصر. دار مصر للطباعة، 1986.

Тисяча й одна ніч / Вибрані оповідки й казки. Перекл. з арабської, упорядк., коментарі та глосарій В. Рибалкіна; літ. редакція Р. Гамади; передмова Ю. Кочубея. — Тернопіль: Богдан, 2011. — 576 с. — (Серія «Скарби Сходу»)

ISBN 978-966-10-2046-6

Рис. 2. Обкладинка і фрагмент зворотного боку титульного аркуша збірки оповідок і казок (відтворено з дозволу видавництва «Навчальна книга – Богдан»)

П'ятикласники, виявляючи своє враження щодо змісту обкладинки, пригадували, що надписи подібної форми бачили, наприклад, у назві мультфільму «Три богатирі та Шамаханська цариця» (реж. С. Глезін, Росія, «Мельница», 2010 р.) (Микита Ш.), у книжці для розфарбовок: «там на голові героя була ще біла пов'язка» (тюрбан – І. Ц.) (Аліна К.). Учні також згадували імена героїв та зміст творів, які читали раніше (в молодших класах, влітку) або

добре пам'ятають з екранізацій: Аладдін, Шахерезада, Синдбад-мореплавець, принцеса Жасмін, Яго, Джафар, Расул. В описах дитячих вражень про орнамент і стилізований шрифт домінували слова та вирази «таємничість», «яскравість», «казковість», «дивина», «краса», «подорож килимом-літаком», «місячна і тепла ніч» та ін. Порівнюючи візуальну інформацію тексту-оригіналу й тексту-перекладу (назва збірки на обкладинці, вказівка першоджерел зі зворотного боку титульного аркуша), підтверджували, що «надписи схожі, й водночас різні» (Руслан. Г.). Фіксуючи результати дитячого сприймання й емоційно-ціннісного ставлення до чужої культури на етапі «входження», ми для себе ясно усвідомлювали (маючи досвід багаторічної шкільної практики), що за умов системного підходу до реалізації завдань літературної освіти в її національно-культурній, полікультурній та загальнокультурній складових в процесі формування етнокультурної компетентності, в перспективі наші учні обов'язково скажуть подібне, але вже на основі інших ключових понять: «оригінал і переклад схожі й водночас різні твори», «народи що проживають на планеті Землі схожі й водночас різні».

Висновки. Отже, емоційне налаштування на етапі передчитання художнього твору на основі аудіовізуалізації навчального матеріалу із застосуванням технологічних прийомів етнокультурного фону та шрифто-стилізованого маркування тексту сприяє ціннісній установці підлітків на позитивне сприймання інокультурного світу й утвердження підлітка-читача як особистості в рідно-національному культурному полі.

Обсяг статті не дозволяє розкрити всі аспекти порушеної проблеми. Подальші розвідки цього питання можуть бути зосереджені на розробці різних видів занять, форм роботи в урочний та позаурочний час щодо реалізації проблеми формування етнокультурної компетентності учнів 5-7 класів у процесі вивчення світової літератури.

Література:

1. Лісовський А. М., Пультер С. О., Сафарян С. І. Вивчення зарубіжної літератури в 5–6 класах [Текст] : метод. посібник для вчителів / А. М. Лісовський, С. О. Пультер, С. І. Сафарян; [за ред. А. М. Лісовського]. – К.: Вежа, 1997. – 144 с.
2. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник [Текст] / Л. Ф. Мірошніченко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 432 с.
3. Ісаєва О. О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти [Текст] / О. О. Ісаєва // Науково-педагогічна діяльність Є.П.Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України: Матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю діяльності вченого-педагога (24 вересня 2010 року) / За ред. А. М. Зубка, С. Ф. Одайник та ін. – Херсон: РІПО, 2010. – С. 85-90.
4. Клименко Ж. В. Лекція 19. Вивчення світового письменства крізь призму української культури [Текст] / Ж. В. Клименко // Всесвітня література в школах України. – 2014. – № 7 – 8. – С. 36-38.
5. Клименко Ж. В. Формування етнокультурної компетентності учнів засобами літератури [Текст] / Ж. В. Клименко // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. – Випуск 14: збірник наукових праць / За ред. А. Корольової. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 148-153.
6. Аствацатуров Г. О. Дизайн мультимедійного урока: методика, технологические приемы, фрагменты уроков [Текст] / Г. О. Аствацатуров. – Волгоград: Учитель, 2009. – 133 с.
7. Словосвіт: персональний сайт учителя української мови та літератури, світової літератури Гарної Світлани Юріївни: [Електронний ресурс] / С. Ю. Гарна. – Режим доступу:

- <http://garnasveta.wix.com/garna> – Заголовок з екрану. – Дата звернення: 18.11.2014.
8. Світ літератури: сайт Химинець Адріани Арпадівни [Електронний ресурс] / А. А. Химинець. – Режим доступу: <http://svitliteraturu.ucoz.ua/> – Заголовок з екрану. – Дата звернення: 12.04.2015.
9. Декоративные шрифты: Для худож.-оформ. работ [Текст] / [сост. Г. Ф. Кликушин]. – Мн.: Полымя, 1987. – 287 с.
10. Чудинов В. А. Слоговая «Азбука Плиски» и ранняя глаголица [Электронный ресурс] / В. А. Чудинов – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0211/005a/02110012.htm> – Оглавление с экрана. – Дата обращения: 15.04.2015.

References:

1. Lisovskyi A. M., Pulter S. O., Safarian S. I. *Vyvchennia zarubizhnoi literatury v 5–6 klasakh [Tekst] : metod. posibnyk dlia vchyteliv* / A. M. Lisovskyi, S. O. Pulter, S. I. Safarian; [za red. A. M. Lisovskoho]. – K.: Vezha, 1997. – 144 s.
2. Miroshnychenko L. F. *Metodyka vykladannia svitovoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh. Pidruchnyk [Tekst]* / L. F. Miroshnychenko. – K.: Vydavnychyi dim «Slovo», 2010. – 432 s.
3. Isaieva O. O. *Pro osnovni paradyhmy shkilnoi literaturnoi osvity [Tekst]* / O. O. Isaieva // *Naukovo-pedahohichna diialnist Ye. P. Holoborodko, doktora pedahohichnykh nauk, profesora, chlena-korespondenta NAPN Ukrainy: Materialy rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 50-richchuu diialnosti vchenoho-pedahoha (24 veresnia 2010 roku)* / Za red. A. M. Zubka, S. F. Odainyk ta in. – Kherson: RIPO, 2010. – S. 85-90.

4. *Klymenko Zh. V. Lektsiia 19. Vyvchennia svitovoho pysmenstva kriz pryzmu ukrainskoi kultury [Tekst] / Zh. V. Klymenko // Vsesvitnia literatura v shkolakh Ukrainy. – 2014. – № 7 – 8. – S. 36-38.*
5. *Klymenko Zh. V. Formuvannia etnokulturnoi kompetentnosti uchniv zasobamy literatury [Tekst] / Zh. V. Klymenko // Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriiia № 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. – Vypusk 14: zbirnyk naukovykh prats / Za red. A. Korolovoi. – K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2009. – S. 148-153.*
6. *Astvatsaturov G. O. Dizayn multymediynogo uroka: metodika, tekhnologicheskie priemy, fragmenty urokov [Tekst] / G. O. Astvatsaturov. – Volgograd: Uchitel, 2009. – 133 s.*
7. *Slovosvit: personalnyi sait uchytelia ukrainskoi movy ta literatury, svitovoi literatury Harnoi Svitlany Yuriivny: [Elektronnyi resurs] / S. Yu. Harna. – Rezhym dostupu: <http://garnasveta.wix.com/garna> – Zaholovok z ekranu. – Data zvernennia: 18.11.2014.*
8. *Svit literatury: sait Khymynets Adriany Arpadivny [Elektronnyi resurs] / A. A. Khymynets. – Rezhym dostupu: <http://svitliteraturu.ucoz.ua/> – Zaholovok z ekranu. – Data zvernennia: 12.04.2015.*
9. *Dekorativnye shrifty: Dlya khudozh.-oform. rabot [Tekst] / [sost. G. F. Klikushin]. – Mn.: Polymya, 1987. – 287 s.*
10. *Chudinov V. A. Slogovaya «Azbuka Pliski» i rannyaya glagolitsa [Elektronnyy resurs] / V. A. Chudinov – Rezhim dostupa: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0211/005a/02110012.htm> – Oglavlenie s ekrana. – Data obrashcheniya: 15.04.2015.*